

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЯК УМОВА ЇХНЬОГО ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань освіти є формування в дітей та молоді гуманності, стійких морально-духовних цінностей, високого рівня знань, творчості й відповідальності за свій індивідуальний внесок у процес суспільних перетворень. Відомо, що саме від рівня сформованості соціальної відповідальності залежить розвиток як особистості, так і суспільства в цілому. У цій площині особлива місія покладається на педагогічне співтовариство й соціальних педагогів зокрема, які мають не тільки самі бути соціально відповідальними, а й формувати означену якість в інших людей, сприяти соціальному вихованню особистості, здатної не лише до збереження духовно-культурних надбань людства, а й подальшого творення культури на засадах гуманізму. Однак, щоб виховувати означені якості в інших людей, майбутні соціальні педагоги самі потребують духовного вдосконалення, отже, формування соціальної відповідальності, розвиток значущих особистісних якостей – гуманістичної спрямованості, творчого підходу до професійної діяльності, готовності до особистісного і професійного самовдосконалення – є одним із найважливіших завдань підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми формування соціальної відповідальності присвячено праці багатьох дослідників, зокрема М. Бахтіна, І. Бега, Л. Божович, І. Кона, М. Левківського, О. Леонтьєва, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Оржеховської, М. Савчина, М. Сметанського, В. Сперанського, Є. Старовойтова, А. Сьомак, Л. Терехової, В. Тернопільської та інших. Більшість із них зазначають, що соціальна відповідальність передбачає не лише сумлінне виконання професійних обов'язків, а й добровільну діяльність поза вимогами держави з метою вирішення соціальних проблем та поліпшення соціальної ситуації [1; 2; 3].

Проте практика роботи й спостереження за студентами – майбутніми соціальними педагогами – свідчать, що рівень їхньої соціальної відповідальності неповною мірою відповідає сучасним вимогам суспільства: більшість із них характеризується недостатньо стійкими, внутрішньо-суперечливими ціннісними орієнтаціями, неповним усвідомленням вимог до майбутньої професії та власних особистісних якостей, відсутністю мотивації до професійно-особистісного вдосконалення, нестійким ставленням до майбутньої професії загалом. Їхня діяльність регулюється переважно зовнішніми стимулами та спонуканнями, недостатньо виявляється внутрішня мотивація, переважає орієнтація на особисті інтереси, спочатку лише незначна кількість студентів орієнтує власну діяльність на соціально значущий результат.

Водночас саме наявність високого рівня соціальної відповідальності зумовлює ефективність професійної діяльності майбутнього фахівця й суттєво впливає на його особистісно-професійний саморозвиток, що потребує організації цілеспрямованої роботи з розвитку означеної якості у студентів.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення досвіду формування соціальної відповідальності особистості студентів – майбутніх соціальних педагогів – у процесі навчання в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Проведений науковий пошук свідчить, що в цілому під соціальною відповідальністю розуміють: якість особистості, що визначає поведінку й діяльність людини на основі усвідомлення й прийняття суспільних норм і цінностей та здатності оцінювати наслідки й результати власних дій (А. Сьомак); особистісну якість, яка полягає в розумінні соціального значення власної діяльності й усвідомленні моральної потреби у виконанні соціальних норм (М. Сметанський); якість особистості, що реалізується в її перетворювальній діяльності, спрямованій на вдосконалення стосунків та життєдіяльності (Л. Божович); наявність стійких ціннісних орієнтацій, саморегуляцію

соціальної поведінки особистості й готовність до самостійної діяльності на користь суспільства (М. Савчин).

У зв'язку з цим під соціальною відповідальністю соціальних педагогів розумітимемо інтегративну якість особистості, яка характеризується системою стійко домінуючих мотивів, цінностей, переконань, що орієнтують діяльність особистості в напрямі активного й соціально-значущого виявлення власних індивідуальних здібностей з метою соціального виховання підростаючого покоління, запобігання виникненню соціально-педагогічних проблем і надання дієвої допомоги в складних життєвих обставинах, поліпшення соціальної ситуації в цілому. Означена якість передбачає усвідомлення майбутніми соціальними педагогами відповідальності як за безпосередні, так і віддалені результати власної професійної діяльності та є показником соціальної зрілості майбутніх фахівців, що сприяє її інтенсивному соціально-професійному зростанню.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що основними складовими соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів є їхня особиста моральна й професійна відповідальність за належне виконання професійної діяльності з метою позитивного культурного розвитку суспільства. Формування ж соціальної відповідальності особистості буде ефективним за умов активізації основних її структурних компонентів: емоційно-мотиваційного, когнітивного й поведінкового, що потребує залучення студентів до такої діяльності, яка б сприяла активізації емоційної сфери студентів у напрямі актуалізації особистісних і соціально значущих внутрішніх мотивів, впливала на їхню свідомість і дії, стимулюючи до вдосконалення знань, умінь, власних особистісних якостей й спонукаючи до активної діяльності щодо запобігання та вирішення соціально-педагогічних проблем.

Це зумовлює необхідність дотримання певних умов, серед яких: забезпечення чіткої орієнтації навчального процесу на професійну діяльність для розвитку внутрішньої мотивації майбутніх соціальних педагогів; використання творчих, проблемних завдань, форм і методів активного моделювання професійної діяльності соціального педагога на заняттях; організація взаємодії з громадськими організаціями та людьми, які безпосередньо здійснюють соціально-значущу діяльність; залучення студентів до активної суспільно-корисної, практичної, волонтерської, а також дослідницько-пошукової діяльності з вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем; організація студентського самоврядування для набуття досвіду відповідальної поведінки.

Зауважимо, що саме практична діяльність із людьми, які потребують допомоги, створює якнайсприятливіші умови для формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів. Так, соціально-педагогічна практика студентів другого курсу відбувається в притулках для дітей, позбавлених батьківського піклування, й інтернатах для дітей з особливими потребами, де студенти проводять профілактичні, реабілітаційно-корекційні, соціально-виховні, розважальні заходи, акції щодо боротьби зі шкідливими звичками й пропаганди здорового способу життя, допомагають у вирішенні соціально-педагогічних проблем. Крім того, вони організують найрізноманітнішу колективну творчу діяльність дітей, зокрема проводять творчі заняття на теми: «Знайди себе», «Цінність і неповторність людського життя», «Щоб не загинути в морі зла, спішіть добро творити, діти», конкурси «Зміни світ на краще», «Серце доброти», «День добрих справ», акцію «Мій слід в історії закладу», заняття з оригамі, арт- і казкотерапії, змагання, ігри й інші заходи, які сприяють активізації та розвитку творчого потенціалу вихованців, їхньої соціальної активності, формуванню ціннісного ставлення до себе й інших людей. Під час такої взаємодії студенти намагаються позитивно впливати на вихованців, зокрема через змістовний аспект взаємодії: добирають зміст, пов'язаний із категоріями добра і зла, байдужості, агресії, жорстокості та доброзичливості, взаємодопомоги і поваги, щастя, дружби, свободи, злагоди та ін., таким чином сприяючи формуванню життєстверджуючої позиції дітей, спонукаючи стверджувати себе через позитивні вчинки.

Слід відзначити, що безпосередня взаємодія з дітьми, яких спіткала нелегка доля і які мають обмежені фізичні можливості або взагалі позбавлені родини, значно впливає на

студентів: спонукає замислитися над багатьма питаннями, сприяє переоцінці цінностей, вихованню їхніх духовних якостей, усвідомленню цінності власного життя і здоров'я, а також моральної відповідальності за себе, свої дії, життя інших людей. До того ж така діяльність найповніше впливає на особистість студентів, активізує їхнє мислення, почуття, волю: незадоволення наявним станом речей, бажання змінити ситуацію на краще стимулює мислення, заохочує до пошуку й удосконалення існуючих способів вирішення соціально-педагогічних проблем та спонукає до дій. Досвід засвідчує, що після закінчення терміну практики студенти вже добровільно постійно продовжують взаємодію з дітьми означених закладів – організовують і проводять свята, конкурси малюнків, фантастичних проєктів, юних талантів, командні турніри, ігротеки, вистави для вихованців, ігри на свіжому повітрі тощо, прагнуть зробити щось для дітей, доставити їм радість, допомагають у визначенні та реалізації позитивних перспектив, діють задля того, щоб змінити життя на краще.

Крім того, така взаємодія стає поштовхом до активної волонтерської діяльності – студенти беруть участь в акціях «Від серця до серця», за власним почином співпрацюють із центрами соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, обласним центром матері та дитини, громадською організацією «Інститут раннього втручання», обласним соціальним гуртожитком, громадською організацією багатодітних матерів, приватним дитячим будинком «Отчий дім», клубом для молодих інвалідів та їхніх сімей, обласним центром для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, де організовують колективну творчу діяльність, проводять виховні, масові, розважальні заходи, допомагають у вирішенні соціально-педагогічних проблем. Соціально-моральний досвід, набутий в результаті такої діяльності, завдяки рефлексії стає внутрішнім надбанням особистості й подальшим регулятором поведінки й діяльності. Студенти починають глибше розуміти соціальну значущість власної професії, цінність взаємодопомоги і підтримки, важливість пропаганди здорового способу життя, формування соціального і духовного здоров'я підрастаючого покоління, його гуманістичних цінностей, зокрема позитивного ставлення до інших людей, природи, культури, світу в цілому.

Проблеми, з якими стикаються студенти під час практичної та волонтерської діяльності, стають підґрунтям їхніх подальших науково-дослідницьких робіт та соціальних проєктів, наприклад «Організація дозвілля для дітей, хворих на онкологічні захворювання, які перебувають у лікувальних закладах», «Організація дитячого садка для дітей з обмеженими фізичними можливостями «Ми все зможемо, якщо нам допомогти!», «Клуб з організації сімейного дозвілля «Міцна родина – міцна Україна», проєкт «Телекомпанія Школа» та ін. Отже, практична та волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів сприяє підвищенню ефективності науково-дослідницького напряму підготовки студентів, який створює умови для активного обміну досвідом і спонукає до подальшого професійно-творчого вдосконалення.

Формуванню соціальної відповідальності студентів сприяють також зустрічі з людьми, які безпосередньо займаються соціально спрямованою діяльністю. Так, у рамках вивчення курсу «Соціальний супровід сім'ї» було організовано зустріч студентів із батьками-вихователями дитячого будинку сімейного типу, які розповіли про власний досвід виховання дітей-сиріт та подолання виникаючих при цьому проблем. Під час обговорення студенти зазначили: якщо після проходження соціально-педагогічної практики у відповідних закладах у деяких із них виникала думка щодо усиновлення чи створення прийомної сім'ї в майбутньому, й вони були впевнені у власних силах, вважаючи основним фактором любов до дітей, милосердя, бажання зробити хоча б щось для дитини, то після такої взаємодії зрозуміли, що поки не готові до цього. Майбутні соціальні педагоги глибше усвідомили рівень особистої відповідальності за виховання дітей, труднощі, які потрібно долати, замислилися над багатьма питаннями й, відчуваючи глибоку повагу до таких людей та їхньої праці, зрозуміли, яких духовно-моральних і фізичних сил потребує така діяльність. Усе це сприяє формуванню свідомого ставлення до майбутньої професійної діяльності,

зокрема до формування відповідального батьківства, відродження сімейних цінностей, попередження негативних явищ у соціальному середовищі й проблеми виховання в цілому.

Висновки. Таким чином, цілеспрямована діяльність із формування соціальної відповідальності, що передбачає інтеграцію навчальної, практичної, науково-дослідницької, виховної, волонтерської діяльності в означеному напрямі, сприяє значним якісним змінам у професійно-особистісному розвитку майбутніх соціальних педагогів: вони переходять із формально-пізнавального на усвідомлено-продуктивний рівень навчальної та професійної діяльності. Студенти характеризуються виявленням внутрішніх соціально значущих мотивів, що стають визначальним чинником їхньої діяльності, стійкою системою цінностей, зростанням позанавчальної соціально-позитивної активності: вони виявляють самостійність та ініціативу, за власним переконанням беруть активну участь у вирішенні соціально-педагогічних проблем й залучають до такої діяльності інших. Більшість із них орієнтують власну діяльність на досягнення позитивних соціально значущих результатів, характеризуються стійким, активно-дієвим ставленням до майбутньої професії, отже, формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів стає визначальним чинником їхнього професійно-особистісного саморозвитку.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є обґрунтування цілісної системи й розробка варіативних засобів формування соціальної зрілості майбутніх соціальних педагогів протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Левківський М. В. Соціальна відповідальність шкільного юнацтва: новітні технології формування / М. В. Левківський, В. І. Тернопільська // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2002. – № 9. – С. 206–209.
2. Сметанский Н. И. Формирование социальной ответственности учителя в системе «школа-вуз-школа»: дис. ... д-ра пед. наук / Н. И. Сметанский. – К., 1994. – 371 с.
3. Сперанский В. И. Социальная ответственность личности: сущность и особенности формирования / В. И. Сперанский. – М. : МГУ, 1987. – 150 с.

Кабусь Н. Д.

Формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів як умова їхнього особистісного саморозвитку

Обґрунтовано, що формування соціальної відповідальності є умовою саморозвитку особистості. Визначено сутність та основні структурні компоненти соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів. Виявлено умови формування означеної якості у студентів. Висвітлено досвід роботи з формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних педагогів у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: соціальна відповідальність, формування соціальної відповідальності, умови, саморозвиток особистості, майбутні соціальні педагоги.

Кабусь Н. Д.

Формирование социальной ответственности будущих социальных педагогов как условие их личностного саморазвития

Обосновано, что формирование социальной ответственности является условием саморазвития личности. Определены сущность и основные структурные компоненты социальной ответственности будущих социальных педагогов. Виявлены условия формирования данного качества у студентов. Отображен опыт работы по формированию социальной ответственности будущих социальных педагогов в процессе обучения в высшей школе.

Ключевые слова: социальная ответственность, формирование социальной ответственности, условия, саморазвитие личности, будущие социальные педагоги.

N. Kabus'

Forming of Social Responsibility of Future Social Teachers as the Condition of Their Personal Self-Development

The article presents experience of forming social responsibility of future social teachers during professional training in higher educational establishments. The essence and main structural components of social responsibility of future social teachers are determined. The conditions of social responsibility forming are revealed. It's proved that forming of social responsibility is the condition of personal self-development.

Key words: social responsibility, the forming of social responsibility, conditions, personal self-development, future social teachers.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2012 р.